

RETORIČKI TOPOSI I GOVOR U SKUPŠTINI⁶⁷

Sažetak:

U radu se razmatraju brojni retorički toposi govora u skupštini. Reč je o posebnoj teatralizaciji govora. Razmatraju se, takođe, primenjena eristička lukavstva kao i primenjeni etički kodeksi. Reč je o posebnoj trgovini rečima.

Ključne reči: retorika, frazem, funkcije jezika, funkcionalizam, govor

Govori u Skupštini, kakve čujemo poslednjih godina pa i decenija, podrazumevaju izvesne procese relativizacije vrednosti, pa i „retoričke kulture i načela tolerancije“. Na tom retoričkom relativizmu (sve se može reći kako god se može reći; otuda postoje posebni skupštinski „govorni žanrovi“) počiva i očiti etički relativizam. Time se konstantno uvodi posebni proces retoričke teatralizacije skupštinskih govora. Reč je o posebnoj tehnici tzv. „horizontalne propagande“ koja računa na podsticanje određenih kolektivno-psiholoških stanja (Slavujević, 1999: 94),

Zbog potrebe da se govor najpre teatralizuje a da se, tek potom, kaže nešto i o temi često dolazi do retoričkog razdora iz koga nema pravog. Svest o patetičnosti situacije i neotklonjivim protivurečnostima novog „pozorišta“ gde im nije mesto rađa sukob istine i puta do nje. To omogućava da se različitim oblicima kvaziironije, humora i dosetke razvodnjavaju suprotnosti a verbalna rešenja poveravaju mnogim različitim govorničkim stilovima.

Skupštinski govornik, tako, kao da igra ulogu za sebe i svoju grupu. Ta uloga, često, ne podrazumeva razboritost i poštovanje mesta na kome se besednik nalazi. Mnoge slučajno izgovorene reči, otuda, nadživljavaju mandate svojih autora i služe kao posebni retorički klišeji u savremenom političkom žargonu. Parlamentarni govori često vode u brojne skupštinske namerno duge debatne zaplete koji postaju svojevrsna metrička mera vremena u kome su nastali.

U našim skupštinskim govorima ima malo ugledanja na velike govornike iz prošlosti. Ma kako bila efemerna, svaka reč se predstavlja kao mali retorički potres i povod za beskrajne disfunkcionalne replike.

66 Vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.

E-mail: dobrivoje.stanojevic@fpn.bg.ac.rs

67 Rad u okviru istraživačkog projekta *Struktura i profesionalne promene u masmedijskom kompleksu Srbije 2006-2010. godine*; NNTR br. 149063, kog finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

GOVOR TRAŽI KOLOKVIJALIZME

Skupštinski govornici se, gotovo svakodnevno, zapliću u mreže sopstvenih zapleta. Oni često vole da postavljaju pitanja na koja i ne traže odgovore (*Da li je to moguće?*). Zapleti su organizovani u shemi raspona između kolokvijalnog i ozbiljnog (*Vi ste devojka za sve*). Ostrašćenost se, međutim, često simulira i glumi. Otuda se stilska realizacija govora često odvija u retoričkom rasponu nižeg kolokvijalnog realiteta (*Ministar vojske sedi kao baba Simana i Seka Persa*). Predstavljajući retorički ego takvog govornika lavira između skromnih recitatorsko-deklamatorskih ambicija i skupštinske uloge za koju se misli da je važna, iako je dnevno prolazna i partijski ostrašćena oblikovana za uveseljavanja, najčešće, vlastitih birača.

Skupštinski govori u Srbiji postaju retoričko područje fraziranja na kome se odvija simulirana razmena između vlasti i naroda, pri čemu poslanici-govornici hoće da se predstave kao da su što bliži narodu a, u stvari, su retorički bliži frazeologiji odnarođene vlasti. Govori se tako samo izvrću kao svojevrсна obmana auditorijuma odabranim frazemima, ali i trajna samoobmana.

Govoreći u omeđenom političkom prostoru, skupštinski se govornik, kao izvesni glumac, gubi ne poštujući osnovna pravila parlamentarne debate o iskrenom i poštenom govoru. Istina, govornici se često pozivaju na svoju iskrenost i poštenje, naučili su i da to neverbalno ilustruju otvorenim dlanovima, zaboravljajući da se ove kategorije ne nalaze u samoisticanju već u verbalnim motivacijama. Neće neko biti iskreniji i pošteniji ako to za sebe kaže, već ako dozvoli sebi da prizna svoje eventualnu grešku, ili ako oda zasluženno priznanje političkom protivniku. To se, istina, kod nas retko sreće. Obično politički protivnik „ništa ne zna“, „ništa ne ume“, on je „lopov“ i „nesposobnjaković“ u svemu čega god se dotakne. Nevolja je ako se, kojim slučajem, pobedi takav politički protivnik. U čemu je snaga pobeđenog? A ako se izgubi, za kakvog se onda može smatrati poraženi? Govornici kao da preventivno povlače naučene poteze ne ispitujući njihovo stvarno retoričko dejstvo koje je, često, i kontradejstvo. Tako se stvara izvesna retorička nepreglednost. Ono što nije izvesno teško da može biti stvarno. Stvarnost se povlači pred beskonačnošću reči koji svoje subjekte pretvaraju u svoje objekte. Tako najveći poraz retoričko doživljava na polju političkog gde se artikuliše glavni problem našega vremena: Što gluplje, to bolje i pametnije.

Malo ko je od onih koji učestvuju u besedničkim parlamentarnim marševima uspeo da potisne prateći odjek neetičnosti. Budući da je skupštinska reč sve drskija i prizemnija ona postepeno izmiče instrumentima intelektualnog nadzora. Skupštinski govornik se čvrsto drži kolokvijalnosti kao svog afektivnog pribežišta ne mareći za obmanjujući učinak jezičkih shema svakodnevice.

IMPERATIVI I VOLUNTARIZAM

Gotovo svaki nastup govornika u Skupštini određen je političkom pripadnošću. Snaga argumenata i autoriteta veoma je retko u igri. Otuda su takvi govori sa posebnim stilskim i retoričkim obeležjima koja ih prate. Argumentacija je asimetrična i neuravnotežena sračunata na to da bude eristički proizvoljna i neproverljiva, da od govornika

napravo svojevrsnog glumca koji hoće u vreme svog nastupa da bude pravi gospodar scene. Otuda nije redak zapovedni način pri obraćanju drugim poslanicima (*Urazumite se malo!, Uzmite vaše opštine!...*).

Zanimljivo je da se o drugima redovno govori kao da su do krajnosti pogrešili, kao da je kod njih sve „katastrofalno“, a kad im se sugeriše povratak iz zabluda, onda se zahteva da to urade „bar malo“. Kao da se, odjednom, ima razumevanja za grešnu prirodu čoveka. Na taj način se aboliraju i budući prekršaji onoga koji govori. Govori su, otuda, obično nejasne aluzije, a pod težinom nedokazanih optužbi gase se, u konačnom zbiru, svi retorički efekti.

Ako se u Skupštini govori o *pet miliona pomoćnika u nekom ministarstvu*, očito je da takva hiperbolizacija diskursa otklanja svaku sumnju u nepristrasnost obraćanja. Pred težinom neargumentovane rasprave sve se guši pod navalom vlastitih reči. Fraze tada najpotpunije govore o svom vlasniku, a ne o onome kome se upućene.

Ako se u diskusiji kaže *da će građani lakše progutati*, onda se priziva predstava o nekritičnosti i nezajažljivosti običnog čoveka kome se sve može poturiti. Na skupštinskoj sceni se sve može predstaviti sa više strana jer malo ko odgovara za svoje reči. Otuda je moguće i svojevrsno retoričko preodevanje govornika, zanemarivanje vlastite odgovornosti, gušenje individualnosti i prihvatanje političke retoričke maske stranke koja se zastupa. Tako nastaje komična iluzija da neko govori o svom mišljenju. Samo što se ono, čudno, menja iz časa u čas u zavisnosti od novih koalicija.

JA ĆU SASVIM KRATKO

Obično najduže govore govornici koji na početku izlaganja, posle opsežnog obraćanja kojim potroše dobar deo svog vremena, najavljuju kako će *kratko* ili, pleonastički, *sasvim kratko* govoriti. Mogli bi, dakle, da postoje i žanrovi skupštinskih kratkih i sasvim kratkih priča.

Međutim, reč je o posebno shvaćenoj poetici sažetosti. Koliko nešto može da bude kratko ako vrvi od fraza tipa: *Dolazimo u situaciju da sve više ljudi hoćemo da otpustimo*.

Reč je o posebnoj teatralizaciji govora gde reči, obično, znače nešto drugo, često i suprotno, pa kratko nije uopšte kratko, a sasvim kratko, u stvari, znači onoliko kratko koliko mi predsedavajući dozvoli. Skupštinski govori tako postaju posebno retoričko dijalektičko kretanje koje se u isto vreme oslanja i na ono što je najavljeno i na ono što je moguće. Govoriću, dakle, sasvim kratko, ako tako mora. U stvari govoriću što duže mogu. Auditorijum pozdravlja najave kratkih govora jer se dosađuje. Malo kome je na pameti činjenica da se poslanici nalaze tu da bi debatovali i da bi dužina govora trebalo da zavisi od teme i priložene argumentacije.

PRAZOSLOVLJE I RETORIKA

U Skupštini se ostvaruje, i to je zato moguće, zaista tek izvesna iluzija prave parlamentarne rasprave. Njome se oponaša mogući skupštinski život. Za neupućene je to istina, za upućene jeftino pozorište sa prozirnim erističkim trikovima. U govorima se pažljivim obaveštenim slušaocima otkrivaju razmere političkih trgovanja. Retoričke uloge, otuda,

igraju se sa komičnom svešću o simuliranju stvarnosti. Retorički efekti skupštinskih govora, dakle, ne vode pridobijanju mislećih glasača, bar se to ne ostvaruje *nagovaranjem* kao poželjnim retoričkim činom već *ubeđivanjem* kao posebno patetizovanim napadom na osećajnost birača. Otuda se javljaju reakcije tipa: *Čovek nam drži predavanje!* ili *Vi hoćete da držite govore!* Reč je o odbacivanju svakog praznoslovlja osim sopstvenog.

Na taj način, obraćanja u Skupštini nisu otvaranje novih mogućnosti već smanjenje izbora na najmanji broj i razočaranje praznoslovljem. Kad se praznoslovlje sasvim razotkrije obično se nastupa frazeološkom floskulom: *Razgovarajmo na krajnje otvoren način.*

Kao da je drugačije i moguće razgovarati. Ali treba biti oprezan jer *krajnje otvoren način* jeste vrsta erističke zamke za lakoverne. Navodni učesnik u razgovoru se tako preobraća u gledaoca sopstvene retoričke obmane. Opozicioni poslanici su prinuđeni da prisustvuju skupštinskoj prestavi kao antagonisti koji uporno pokušavaju da se predstave kao protagonisti.

Sada to više nije samo poslanička retorička drama. Na pomolu je drama smisla, pri čemu izrazi (*definitivno, sjajno* i sl.) jesu najčešći simulatori smislenosti govora. Govornici uzurpatori prava na javnu reč (sme li onaj ko javno govori da se ne pridržava osnovnih pretpostavki tačnog, jasnog, konciznog, živog i skladnog govora?) prinuđeni su da zaborave sopstvenu krivicu i grižu savesti jer učestvuju u režiranoj retoričkoj psihodrami.

Skupštinski govori malo kada znače vladanje logikom. Retko pomažu jačanju lucidnosti. Naravno, uvek ima i suprotnih primera u svim sazivima. Njima se, najpre, nosi svest o tome da svako skupštinsko predstavljanje, u stvari, znači pretvaranje o poreklu i namerama. Znači prećutkivanje stvari koje nam nedostaju, a otkrivanje tuđeg *nedomaćinskog poslovanja.*

Retorički preobražaji od branilaca (na vlasti) i napadača (u opoziciji) kreće se duž kritičke linije i patetike koju sobom nosi svaka krajnost. Najčešće se to odnosi na tzv. topos lažne skromnosti: *Ja to ne mogu da razumem!*

Reč je o posebno lukavom pokušaju vraćanja modela normalnosti u nešto čiji okvir normalnosti nisu čvrsto određeni. Otuda su česte proizvoljne procene o značaju nečega što se dogodilo. Različita viđenja iste stvari, paradoksalno, takođe vuku u teatralizaciju govora. Tako će se, na primer, o odsutnim ministrima govoriti kao da su prisutni, a o prisutnima kao da ih uopšte nema. Na taj način se slušaoci podsećaju na začarani krug neinventivnog jezika kojim se vodi u gubitak komunikacije i svojevrsno ravnodušje prema istini.

GOVORI I SUVOPARNOST

Skupštinski govori često jesu suvoparna materija. Retoričko preodevanje govornika, međutim, čini da se parlamentarni diskurs, kome bi trebalo da je prvenstveni cilj prenošenje činjenica i ideja drugim ljudima, boji maskom osećajnosti. Nasuprot svađalačkim težnjama, postoji nastojanje da se govori začine nečim prijatnim i gotovo uveseljavajućim: *Želeo bih da se sve reke Srbije sliju u jednu reku – Srbiju.*

Izvesni patetični manirizam, svakako, postoji u ovim obraćanjima. Većina skupštinski govori deluju na recipijente kao svojevrsna eristička utvara. Nasuprot tome, pojedini govornici sa pozicija vlasti nastoje da svoje slike učine privlačnim glasačima. Neki

poslanici imaju izvesne zalihe patetičnih i neopatetičnih slika koje se primenjuju u govorima pre izglasavanja važnih odluka. Svaki poslanik, inače, pokušava da pridobije naklonost slušalaca i glasača, naročito. U tu svrhu primenjuju se toposi pohvalnog govora (*Pravosuđe ide pravim putem...*) i eufemistički toposi (*Postoje neizmirene obaveze, reč je o dugovima, cene se menjaju, umesto sledi poskupljenje...*).

Skupštinski govornik, najpre, slušaocce upoznaje sa *kratkim istorijatom događaja*. Za uvođenje u raspravu i završetak rasprave, pošto je reč o strukturno povlašćenim mestima, koristi se, takođe, posebna topika. Ako je reč o opoziciji, koriste se različiti modeli kritičkog diskursa, za početak, a za kraj leksika samoreklamerskog diskursa.

Ako je reč o predstavnicima vlasti, koriste se obično toposi skromnosti i uvodni narativni stereotipi (na početku), a elementi *utešne besede* (Kurcijus, 1996, 136) i zaključni retorički obrasci (na kraju).

TOPIKA UTEŠNE BESEDE I EUFEMISTIČKE MATRICE

Žalost za izgubljenim diplomatskim bitkama danas kao da postaju nova vrsta političkog identiteta govornika. Umesto neposrednog sagledavanja stvarnosti, obično se koristi utešni topos: *Nikada nećemo priznati Kosovo*.

To što se procenjuje da se *Kosovo nikada neće priznati*, jeste izvesna konstatacija realnog stanja stvari i svojevrsna besednička neodgovornost u činjenici da se unapred zna šta se *nikada* neće učiniti.

Skupštinski govornici na vlasti se uzdržavaju od svega što vodi podsećanju na neostvarena obećanja. Oni još uvek *stvaraju uslove za demokratski izbor, a najvažnije je da reforme nisu ugrožene*. Izvesna rešenja su *potpuno u skladu* (sklad u ovoj vrsti govora nikada ne podrazumeva potpunost, otuda je za to potrebna posebno nadahnutu pleonastička konstrukcija).

Ovakvim eufemističkim matricama osiromašuje se javni rečnik i samoosuđuje na posebno samocenzurisanje javne reči.

Opozicioni govornici se, stoga, služe mnogim erističkim lukavstvima (Stanojević, 2004, 39) i ironijom, ali i neinventivnim sorealističkim retoričkim matricama (*Trebamo svi zajedno da se zamislimo nad ovom situacijom, uz ozbiljnu i dugu raspravu*). Ponekad je to pozivanje na „nacionalne legende, mitove i poeziju“ (Vujačić, 2002: 348).

Odmah se uočava izvesna srodnost pozicionog i opozicionog diskursa:

1. ustaljene stilske greške na koje nisu imuni govornici ma iz koje grupacije dolazili;
2. reduplikacija tvrdnje (i *svi* i *zajedno*);
3. zajednička potreba da se brine (*zamisliti se*) a ne da se stvarno misli o tome;
4. pominjanje spasonosne lekseme *situacija* (nešto je ozbiljno samo ako je *situacija*);
5. rasprava mora da bude *duga* da bi bila ozbiljna, iako je jedna od najvažnijih odrednica modernog javnog diskursa (osim tačnosti, jasnosti, živosti, skladnosti...) neophodnost da on bude što koncizniji...

Pomisao, na drugoj strani, da ste na vlasti daje vam za pravo da se koristite sledećim narativnim matricama kojima dominiraju elementi nonsensa: *Ja kao ministar; Želimo mlade u Srbiji da tretiramo; Iz temelja sprovodimo pravosudne reforme; Svi prisutni ministri su glasali za...*

Zamisao o pravu na besmislicu rađa poseban retorički zaplet. Njime se zatvara polje nade u poštovanje logičnosti jezika. Narcističko uživanje u ministrowanju govori i o popuštanju pažnje o upotrebi jezika. Elementi toposa skromnosti, koji su se povremeno javljali, ovim retorskim činom bivaju dovedeni u pitanje i postaju sasvim neuverljivi.

Ljudi se, sa stanovišta besedničke kvazinadmoći sve više *tretiraju* a sve manje poštuju. Nije teško pretpostaviti da je put do (*mal*)*tretiranja* nešto kraći u tom slučaju.

Stvari se neprestano menjaju *iz temelja* tako da se dovodi u pitanje i mogućnost da se na temelju temelja bilo šta ozbiljno izgradi. Otuda se „*ново zakonodavstvo*“ često naziva ‚kolateralni bingo‘ (Radojković 2008: 9)

Već postoje razlozi za pozorenje ako baš svi glasaju *za* (makar to bili i ministri), ali je prividno uzgredna napomena o *svim prisutnim ministrima* koji su glasali *ZA* dovoljna da posumnjamo u sinhronizovanost vlade u kojoj ministru koji nisu *Za* možda neće ni da dođu na glasanje.

OTVORENO NAGOVARANJE I SKRIVENO UBEĐIVANJE

Skupštinskim govorima se, dakle, ljudi sve više *nagovaraju*, a sve manje *ubeđuju*. To omogućava okretanje svake napetosti ka pogledu u prošlost i pozivanje na nacionala osećanja. Time se, posredno, nagovaraju i drugi ljudi da to čine. Istovremeno je to mikrijska teatralizacija političkih govora, pri čemu se govornici, prikryveno ili otvoreno, zabavljaju uveseljavajući svoje političke pristalice. Unutrašnji sukob nije usmeren prema problemu već prema ličnim i kolektivnim netrpeljivostima u skladu sa pripadnošću određenim političkim grupama.

Govornik se, čak, odriče sopstvene individualnosti da bi zadovoljio očekivanja onih koji ga biraju i postavljaju. Ovakvo iskazivanje raspoloženja i osećanja, daleko više nego političkih programa, ideja i stavova vodi u još naglašeniju teatralizaciju. Ovakvim postupcima se, međutim, kako bi se, možda, očekivalo, veoma malo ili nimalo ne ugrožavaju međusobni odnosi pozicionih i opozicionih govornika. Oni, najčešće, naglašavaju da su privatno prijatelji, što je novi dokaz u prilog teatralizaciji skupštinskih govora.

Skupštinska govornica se sve više uzima kao pozornica gde ono *spolja* određuje ono iznutra, a ne da *suštinsko* određuje spoljašnje. Forma određuje suštinu i to je gotovo stalni poetički momenat političkih govora u novom srpskom političkom dvodecenijskom parlamentarizmu.

Svi nabrojani i mnogi drugi toposi političkog govora Srbije veoma su važni i u sa dejstvu sa nabrojanim funkcija ma jezika. Podrobnije izučavanje razgovora u pauzama, kad bi to bilo moguće, verovatno bi pokazalo jačanje društvene, a slabljenje informativne funkcije jezika i dominaciju rumorne komunikacije.

KRITIČKA ANALIZA POLITIČKOG DISKURSA

Ispitivanje retoričkih toposa skupštinski govora jeste jedan od osnovnih preduslova za kritičku analizu političkog diskursa. Ona bi, dalje, podrazumevala traženje odgovora na pitanja kako je oblikovan politički govor, kome je upućen i zašto. Ima li politički

govornik skrivenih razloga i motivaciju da pristupa mimikrijskim matricama govora. Koji bi to razlozi mogli da budu, osim neposredne kratkoročne političke koristi i dugoročnije štete? Na kojim se skrivenim pretpostavkama i motivacijama i mogućim pristrasnostima utemeljuje savremeni politički govor u Srbiji?

Česte primere možemo pronaći u različitim pristupima aktuelnim temama. Ako jedan govornik govori da je *prozirovkama za izdaju teško doći do patriotske koalicije* a drugi da je *patriotska koalicija nemoguća* onda to upućuje na dva veoma suprotstavljena gledišta o ovom političkom pitanju. Prvim stavom se implicitno kritikuje *prozivanje*, a koalicija čini mogućom da nije toga, dok se drugim stavom, dobrim delom, „izdajnici“ optužuju za nemogućnost formiranja saveza.

Posredi je, izgleda, izvesni retorički rat neočiglednostima.

LITERATURA

Kurcijus, Ernst Robert (1996) *Evropska književnost i latinski srednji vek*, SKZ, Beograd.

Radojković, Mirosljub, „Mediji civilnog društva u Srbiji“, CM, br. 9/2008.

Slavujević, Zoran (1999), *Politički marketing*, FPN, Beograd.

Stanojević, Dobrivoje (2004), *Mediji i načela dijaloga*, „Mali Nemo“, Pančevo.

Vujačić, Ilija (2002), *Politička teorija*, „Čigoja“, Beograd.

Dobrivoje Stanojević

RHETORICAL TOPOS AND SPEEK PARLAMENT

Abstract:

There is a thesis in work that we can recognize a person that has adopted main places of globalization, in the first place, by the language that person uses. However, that is something that is not as obvious as need that some persons, even some media, to be presented differently and more modern than they really are. General place of globalization is, therefore, continuous and force-implemented *modernization*.

Key words: rhetoric, idiom, functions of language, funkcionalism, speech